

OBSERVAȚII PRIVIND ARHEOLOGIA SECOLELOR
VII — V î.e.n. ÎN DOBROGEA

M. IRIMIA

După cum se cunoaște Hallstatt-ului mijlociu dobrogean îi este caracteristic mai ales aspectul cultural Babadag III. Cercetările mai vechi și cele din ultima vreme au mărit mult numărul descoperirilor corespunzătoare acestei perioade. Materiale aparținând aspectului hallstattian amintit s-au semnalat mai demult, în afara stațiunii eponime¹, la Cernavodă², Gîrlița³ și Enisala⁴. Cercetările de suprafață efectuate în zona localității Hirșova și în câteva așezări din jur au dus la identificarea unor materiale aparținând aceleiași perioade pe *tell*-ul gumelnițean din apropierea orașului⁵ și în trei puncte diferite de lângă satul Ghindărești⁶. Sondajul arheologic efectuat pe dealul „Tabăra“ de lângă Tulcea a dus la descoperirea, printre altele și a unor urme de locuire Babadag III.⁷ Rezultate importante privind Hallstattul mijlociu dobrogean au scos la iveală cercetările întreprinse la Rasova (Malul Roșu), unde materialul Babadag III (de un aspect ceva mai arhaic) a apărut împreună cu ceramică de tip Basarabi (mai exact, un aspect puțin an-

¹ S. Morintz, *Quelques problèmes concernant la période ancienne du Hallstatt au Bas-Danube à la lumière des fouilles de Babadag*, în *Dacia*, NS, VIII, 1968, p. 101 și urm.; idem, *Problemele Hallstattului timpuriu din zona istro-pontică în lumina cercetărilor de la Babadag*, în *Peuce*, II, 1971, p. 19—24.

² D. Berciu și colaboratori, *Șantierul arheologic Cernavoda*, în *Materiale*, VII, 1962, p. 52—53; D. Berciu, în *DID*, I, 1965, p. 88—89.

³ S. Morintz, în *Dacia*, NS, VIII, 1964, p. 109.

⁴ Idem; I. T. Dragomir, în articolul *Descoperiri hallstattiene în incinta cetății medievale Enisala*, în *SCIVA*, 25, 1, 1974, p. 131—136 prezintă numai materiale Babadag II.

⁵ Sebastian Morintz și Done Șerbănescu, *Cercetări arheologice la Hirșova și împrejurimi*, în *SCIVA*, 21, 1, 1974, în punctul 6, p. 53.

⁶ *Ibidem*, în punctele 9, 10, 13, p. 54—57, 63.

⁷ Victor Henrich Baumann, *Noi mărturii istorice rezultate dintr-un sondaj arheologic*, comunicare prezentată la Sesiunea științifică a Muzeului de arheologie Constanța, octombrie 1972.

teric culturii Basarabi deplin formată, deci pre-Basarabi).⁸ În Dobrogea descoperiri izolate de tip Basarabi s-au mai semnalat la Hirșova, Histria, Babadag, Murighiol⁹, dovedind că și spațiul dobrogean era integrat în aria largă a culturii amintite.

Recent a început la Gura Canliei¹⁰, nu departe de cunoscutul șantier de la Păcuiul lui Soare, cercetarea unei alte așezări aparținând aceleiași perioade.

De o importanță aparte este descoperirea unei ceramici Babadag III în săpăturile de la Histria, Capul Dolojman și Constanța. La Histria materialul amintit a apărut în cel mai vechi nivel arhaic de pe plătoul de vest, datat către sfârșitul secolului VII — începutul secolului VI î.e.n.¹¹. La Capul Dolojman (Argamum ?) au fost descoperite două bordeie, gropi și ceramică de tip Babadag III; stratul hallstattian, așezat direct pe nivelul antic al stincii, se îngemăna cu ceramica greacă arhaică, fără a se putea stabili dacă între ele există un raport de contemporaneitate ori unul de succesiune¹². La Constanța (Tomis), în săpăturile din Parcul Catedralei a apărut o ceramică asemănătoare celei caracteristice orizontului Babadag III alături de cea greacă arhaică (de la mijlocul și din a doua jumătate a secolului VI e.n.), fără a se putea stabili nici aici cu precizie raportul de contemporaneitate ori de succesiune dintre ele¹³.

Descoperirea materialului ceramic amintit în cetățile grecești are o importanță deosebită prin posibilitatea de a se stabili un punct de reper cronologic relativ fix în legătură cu sfârșitul Hallstatt-ului mijlociu în Dobrogea. Cercetările viitoare vor fi probabil în măsură să clarifice atât data finală a aspectului Babadag III, cât și raportul dintre acesta și începutul epocii arhaice grecești, ceramica greacă putând fi în măsură să ofere limite cronologice mai precise decât alte materiale.

⁸ M. Irimia, *Cercetările arheologice de la Rasova-Malul Roșu*, în *Pontica*, VII, 1974, p. 75 și urm.

⁹ Al. Vulpe, *Zur mittleren Hallstattzeit in Rumänien (die Basarabi-Kultur)*, în *Dacia*, NS, IX, 1965, nota 100 și fig. 11; idem, *Archäologische Forschungen und historische Betrachtungen über das 7 bis 5 Jh. im Donau-Karpatenraum*, în *Memoria Antiquitatis*, II, 1970, fig. 1 și explicația de la p. 127.

¹⁰ Săpături efectuate de M. Irimia, Muzeul de arheologie Constanța.

¹¹ Suzana Dimitriu, *Cartierul de locuințe din zona de vest a cetății, în epoca arhaică*, în *Histria*, II, 1966, p. 40—41, 55, 127 și pl. 48 (nr. 855, 856, 873); cf. și P. Alexandrescu, *Insemnări arheologice*, în *SCIVA*, 25, 2, 1974, p. 212—213.

¹² M. Coja, *Cercetări noi în așezarea greco-romană de la Capul Dolojman-Argamum (?)*, în *BMI*, XLI, 3, 1972, p. 33—34 și fig. 2/1—9. În comunicarea *Elemente autohtone ale Hallstatt-ului mijlociu în așezarea de la Capul Dolojman* prezentată la cel de al III-lea colocviu privind „Aria nord-tracică în secolele VIII—IV î.e.n.”, 11—12 decembrie 1974, M. Coja a arătat că în punctul amintit au apărut și unele fragmente de tip Babadag II. De asemenea autoarea și-a exprimat părerea că ceramica de tip Babadag III de la Histria și Capul Dolojman ar reprezenta nu un nivel contemporan cu începutul colonizării grecești, ci mai degrabă unul precolonial, al cărui reprezentanți au încetat să locuiască sau mai demult, sau cu puțin timp înainte de așezarea coloniștilor greci în aceste zone.

¹³ Săpături efectuate de A. Rădulescu și C. Scorpan. Explorații suplimentare în legătură cu condițiile de descoperire ale materialului hallstattian ne-au fost oferite cu multă amabilitate de colegul C. Scorpan.

Fig. 1

Din cele de mai sus putem reține faptul că în Dobrogea urme de locuire din Hallstatt-ul mijlociu (aparținând celei mai multe aspectului cultural Babadag III și altele datorate unor pătrunderi Basarabi) s-au semnalat pînă în prezent în 15 puncte, grupate astfel: zece în zona Dunării (Gîrlîța, Gura Canliei, Rasova, Cernavodă, Ghindărești

— trei puncte diferite, Hirșova, Tulcea, Murighiol) și cinci pe litoral sau în apropierea complexelor de lacuri litorale (Babadag, Enisala, Capul Dolojman, Histria și Constanța). Dintre acestea doar în câteva s-au întreprins cercetări sistematice (la Babadag, Cernavodă — de mică întindere, Rasova și de curînd cele începute la Gura Canliei); din cele mai multe s-au recoltat materiale doar prin cercetări de suprafață sau din descoperiri izolate făcute în așezări grecești. Putem observa în Dobrogea existența a două zone de locuire relativ intensă: cea a Dunării și cea litorală. Interiorul regiunii nu ne-a oferit pînă acum nici o descoperire. Sub rezerva unor apariții viitoare putem totuși bănuși că spațiul central, probabil mai arid, era slab locuit. Populația autohtonă din zona litorală, purtătoare a aspectului cultural Babadag III, a fost maritoră de timpuriu colonizării grecești, intrînd probabil foarte devreme în contact cu noii veniți. În schimb populația de pe malul Dunării era ceva mai îndepărtată de evenimentele istorice care aveau loc atunci pe litoral.

Un prim fapt asupra căruia trebuie să ne oprim atenția este sfîrșitul culturii Babadag în Dobrogea (parțial și al culturii Basarabi). În stadiul actual al cercetărilor nu putem spune nimic precis despre cauzele care au determinat încetarea evoluției acestei culturi (ca și a culturii Basarabi) pe la începutul secolului VI î.e.n. O explicație a încercat s-o dea acestei situații Al. Vulpe¹⁴ prin legarea fenomenului de părăsire al așezărilor hallstattiene atît în Cîmpia Munteniei cît și în Dobrogea și de creare a unui presupus gol demografic, de pătrunderea sciților în acest spațiu încă din prima jumătate a secolului VI î.e.n. Acestei interpretări i-a adus obiecții importante P. Alexandrescu¹⁵, care a arătat că încă nu se cunoaște măsura în care sărăcia urmelor arheologice din secolele VI-V î.e.n. corespunde unei situații istorice și ar reflecta un gol demografic, atîta vreme cît cercetările sînt încă insuficiente iar modul în care are loc trecerea la a doua epocă a fierului prin intermediul Hallstatt-ului final în Cîmpia Munteniei și în alte zone este încă slab cunoscut. Totodată, informațiile izvoarelor istorice care ar putea sprijini o atare interpretare sînt destul de imprecise și contradictorii. Chiar dacă interpretarea lui Al. Vulpe a stîrnit și provoacă încă serioase obiecții, nu putem trece cu vederea faptul că între sfîrșitul culturii Babadag (considerat aproximativ la începutul secolului VI î.e.n.) și sfîrșitul secolului VI — începutul secolului V î.e.n., cînd apar unele materiale și în interiorul Dobrogei, descoperirile care ar putea fi datate în plin secol VI sînt extrem de puține.

Pentru a avea o imagine ceva mai clară asupra situației Dobrogei după încetarea existenței culturii Babadag, credem că este necesar să

¹⁴ Al. Vulpe, în *Memoria Antiquitatis*, II, 1970, p. 165—182.

¹⁵ P. Alexandrescu, *op. cit.*, p. 211—212.

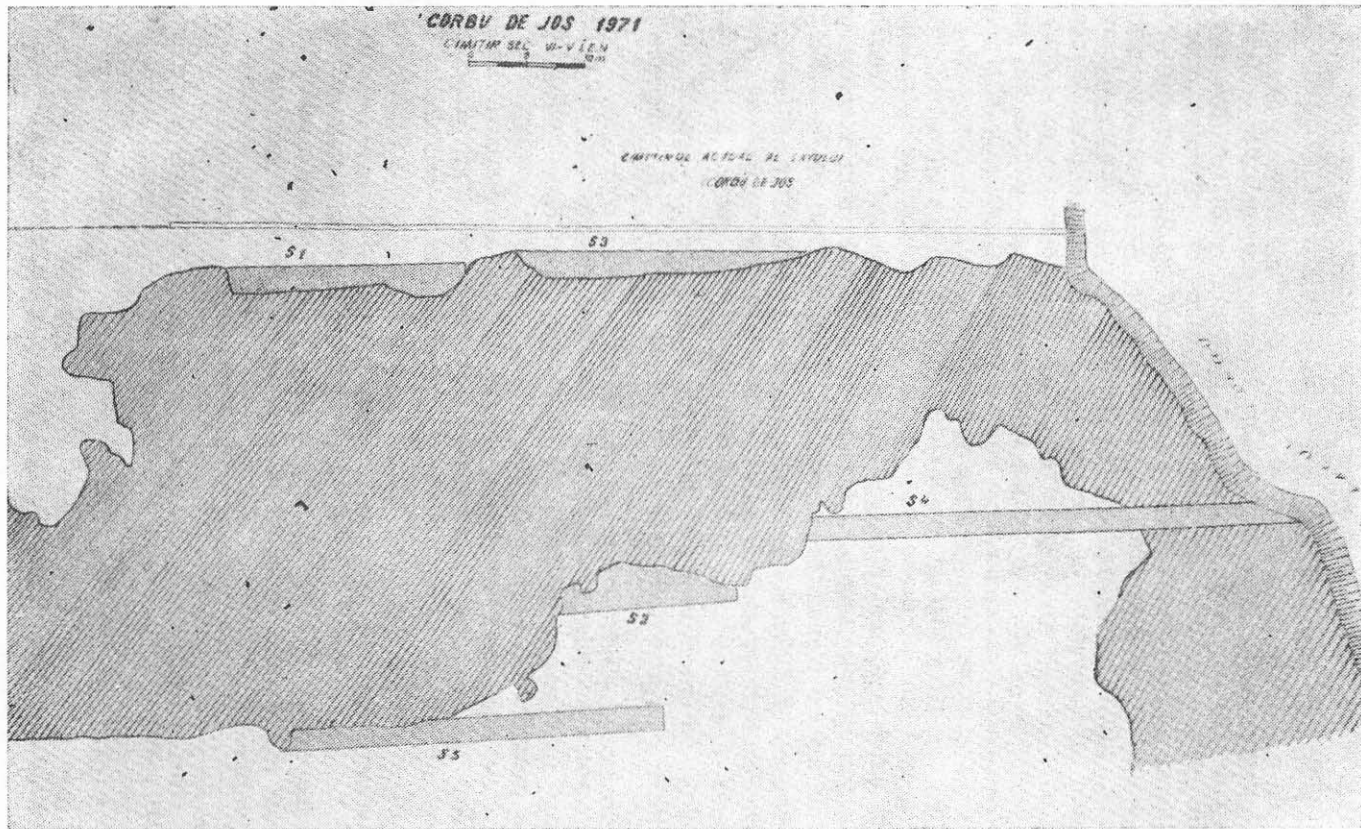

Fig. 2

reamintim cele câteva descoperiri corespunzătoare secolelor VI și V î.e.n., semnalate în apropierea așezărilor grecești sau în interiorul regiunii.

O primă prezență a băștinașilor în secolele amintite a fost constatată chiar în necropola tumulară a Histriei¹⁶. Aici s-a descoperit un grup de movile cu caracter indigen; în afară de ceramica autohtonă, prezentă și ea, a fost stabilită existența mai multor elemente de caracter negrecesc. S-a precizat că aceste movile au un caracter sud-tracic, getic, după analogiile stabilite pentru fiecare dintre elementele principale ale ansamblului funerar. Apariția unor obiecte de caracter scitic¹⁷ nu permite să se precizeze, după opinia autorului, dacă este vorba de prezențe efective scitice în apropierea cetății încă din această vreme sau dacă este vorba de o simplă influență culturală. Cît privește inventarul funerar, în majoritate grecesc, el arată că este vorba de o populație ale cărei vîrfuri erau puternic elenizate, elementele de civilizație greacă îmbinîndu-se cu cele ale culturii spirituale tradiționale. Tradiția autohtonă, mai ales getică, nu se reduce în necropola Histriei doar la tumulii din secolul VI î.e.n., ci continuă și în secolele următoare, alături de elemente grecești ori combinată cu ele¹⁸.

Prezența indigenilor la Histria în secolele VI-V î.e.n. se constată și în cartierul din vestul orașului, cele mai multe fragmente autohtone întîlnindu-se mai ales în nivelul III arhaic (570 (560) — 510 î.e.n.)¹⁹. Materialul ceramic autohton lucrat cu mîna are un aspect neunitar, una dintre componentele sale fiind strîns legată de ceramica nord pontică.

În vatra actualei localități Istria au fost descoperite un cimitir și o așezare în care se sesizează, de asemenea, prezența autohtonilor alături de greci²⁰. Au fost cercetate 60 de morminte, exclusiv de inhumăție. Cele mai vechi aparțin secolelor VI-V î.e.n. Autorul săpăturilor consideră că necropola de la Istria-sat nu aparține cetății, ci chiar așezării din apropiere. Și aici, ca și în necropola tumulară de la Histria, ar fi vorba atît de autohtoni cît și de greci, care trăiau și în satele din apropierea cetății. În timp ce înmormintarea copiilor în amfore și în *larnax*, ori cea mai mare parte a inventarului indică o populație greacă, varietatea orientării mormintelor, poziția chirchită a unor schelete, chiar folosirea inhumăției, rit comun și tracilor, pledează pentru prezența autohtonilor²¹.

¹⁶ Idem, *Necropola tumulară. Săpături în 1955—1961*, în Histria, II, București, 1966, p. 273—277.

¹⁷ *Ibidem*, p. 274.

¹⁸ *Ibidem*, p. 277—279.

¹⁹ Suzana Dimitriu, *loc. cit.*; cf. și P. Alexandrescu, în Histria, II, p. 275.

²⁰ Vl. Zirra, *Punctul Histria-sat*, în Materiale, IX, 1970, p. 213—220.

²¹ *Ibidem*, p. 220.

Cercetările întreprinse de-a lungul mai multor campanii de săpături la Tariverde²² au dovedit că începutul acestei așezări pare să se plaseze în cel de al doilea sfert al secolului VI î.e.n. Durata perioadei de existență a celui mai vechi strat de cultură se întinde pînă la sfîrșitul secolului VI sau începutul celui următor. Etapa cuprinsă între începutul secolului V și aproximativ mijlocul secolului IV, după ceramica grecească, nu pare a fi documentată²³.

În perioada arhaică — care ne interesează aici — la Tariverde s-au folosit atît bordeiele cît și locuințele de suprafață; s-a constatat de asemenea prezența în mare număr a gropilor în formă de clopot, dintre care multe destinate depozitării cerealelor. Inventarul ceramic este reprezentat de fragmente de vase grecești de import, de vase cenușii lucrate cu roata, precum și de vase locale, de factură hallstattiană, lucrate cu mîna. Așezarea, considerată recent drept un important avansp grecesc întemeiat la inițiativa Histriei în plin teritoriu traco-get²⁴, a fost locuită cu siguranță atît de cetățeni greci cît și de un număr important de autohtoni.

Cercetările întreprinse la Sinoe-Zmeica²⁵ și Vadu²⁶ au scos de asemenea la iveală atît ceramică grecească arhaică, cît și o mare cantitate de ceramică locală de tradiție hallstattiană.

Alte descoperiri s-au semnalat la Corbu de Jos²⁷. În anul 1969 au fost cercetate printr-o săpătură de salvare de scurtă durată șapte morminte de inhumație. Ele conțineau mai ales ceramică grecească; din aceleași complexe provin o cană cenușie, cu buza trilobată și toarta suprainălțată, confecționată la roată, precum și o fusaiolă lucrată primitiv. Din punct de vedere cronologic necropola a fost datată, mai ales pe baza inventarului grecesc, în secolul V î.e.n., începuturile ei putînd fi stabilite în ultimul sfert al secolului VI î.e.n.

Deoarece cele mai multe morminte fuseseră afectate de excavațiile anterioare făcute de săteni, putîndu-se realiza unele observații doar asupra citorva dintre ele, în toamna anului 1971 am efectuat un mic

²² În SCIV, III, 1952, p. 269—272; IV, 1953, 1—2, p. 129—136; V, 1954, 1—2, p. 100—108; VI, 1955, 3—4, p. 543—548; în Materiale, IV, 1957, p. 77—78; V, 1959, p. 318—323; VII, 1961, p. 273—281; C. Preda, *Tariverde — așezare băștinașă sau „factorie” histriană?*, în Pontica, V, 1972, p. 77—78.

²³ C. Preda, *op. cit.*, p. 80.

²⁴ *Ibidem*, p. 82—86.

²⁵ În SCIV, IV, 1—2, 1953, p. 138—145.

²⁶ *Ibidem*, p. 145—146.

²⁷ M. Bucovală și M. Irimia, *Cimitirul din sec. VI-V î.e.n. de la Corbu, jud. Constanța*, în Pontica, IV, 1971, p. 41—56. La cel de al III-lea colocviu privind „Aria nord-tracică în secolele VIII-IV î.e.n.”, 11—12 decembrie 1974, P. Alexandrescu, în comunicarea *Modele grecești ale ceramicii autohtone lucrate cu mîna* a precizat că cele mai vechi vase de import de la Corbu sînt: o cupă attică din mormîntul 1 (M. Irimia, M. Bucovală, *op. cit.*, p. 42—43, fig. 1/a-b) care se datează între 525—500 î.e.n., cf. B. A. Sparkes și Lucy Talcott, *Black and Plain Pottery*, „The Athenian Agora”, vol. XII, 1970 și un lekythos attic cu figuri negre din mormîntul 1 (p. 44—45, fig. 3), care datează de la sfîrșitul secolului VI î.e.n.

sondaj²⁸, cu care prilej au mai fost descoperite alte trei complexe funerare.

*Mormîntul nr. 8*²⁹ (fig. 3) a apărut inițial sub forma unei aglomerări mari, alungite de pietre, dispusă puțin arcuit și situată la adîncimea de 0,30—0,40 m de la suprafața actuală a solului. Grupul de pietre (compus din bolovani de șist verde local), avea o lungime de aproximativ 5,50 m și lățimea maximă de aproape 1 m. Groapa mormîntului era situată la o distanță relativ mare (de 1—3 m) de această aglomerare, nefiind de fapt acoperită, ci doar „protejată“ către vest. Avea o formă aproximativ rectangulară, cu colțurile rotunjite și laturile lungi de 2,08 și 0,90 m. A fost sesizată la adîncimea de 0,85 m de la suprafață, conturul ei delimitîndu-se clar în stratul de loes. Scheletul, în poziție întinsă și cu mîinile pe lîngă corp, era orientat este-vest (cu capul spre est); avea lungimea de 1,40 m. În partea dreaptă, lîngă picior, a fost așezată o placă de șist verde local aproximativ rectangulară, de mari dimensiuni. În mormînt nu a apărut decît un mic obiect (ac ?) lucrat dintr-o sîrmă de bronz. În schimb, printre pietrele aglomerării amintite au fost găsite mai multe fragmente de amfore grecești și de vase cenușii lucrate la roată. Remarcăm un fragment din gîtul unei amfore cu buza îngroșată inelar (fig. 5/3; 7/2), lucrată din pastă roșie, aspră, cu nisip fin și mică în compoziție, precum și un picior de formă relativ tronconică (fig. 5/2), cu marginea fațetată, al unei alte amfore, roșie, cu pasta de bună calitate, avînd de asemenea nisip fin și mică în amestec. Fragmentele amintite aparțin — după cele mai apropiate analogii — tipului de amfore protohasiene³⁰, putînd fi datate la sfîrșitul secolului VI — secolul V î.e.n. Fragmentele de vase (câni sau oale) cenușii par să aparțină grupei ceramice lucrate la Histria³¹. Pasta celor cîtorva fragmente găsite este densă, cenușie-alburiu; la exterior prezintă uneori o angobă cenușie-brună.

Lateral de groapa propriu-zisă a mormîntului, la o distanță de 1,35 m spre sud, a apărut la adîncimea de 0,68 m de la suprafața actuală a terenului o cană (fig. 5/1; 7/1). Deoarece aparține și ea zonei „protejate“ de grupul de pietre amintit, credem că poate fi atribuită

²⁸ Sondajul a constat din cîteva secțiuni trasate chiar în marginea carierei de lut, pentru a se evita distrugerea altor complexe (vezi planul general): S₁ (20 m lungime), S₂ (15 m lungime) și S₃ (20 m lungime) aveau lățimi variabile, în funcție de sinozitățile malului; S₄ (42,50 × 2 m) și S₅ (34 × 2 m). Din punct de vedere stratigrafic situația este următoarea: sub solul brun-vegetal, gros de circa 0,20 m, urmează cernoziomul granulos, cu o grosime de 0,20—0,30 m, iar mai apoi un sol antic, maroniu-gălbui, gros de circa 0,15—0,20 m. În general la adîncimea de 0,60—0,65 m apare pămîntul galben, virgin. În timpul săpăturii, în afara mormîntelor au apărut și cîteva grupuri de pietre mai mici ori mai mari, la adîncimi variabile, între 0,40—0,55 m, fără inventar arheologic, despre care nu credem să fi constituit complexe funerare.

²⁹ Mormintele cu numerele 1—7 sînt publicate în Pontica IV, 1971, p. 41—56.

³⁰ I. B. Zeest, Керамическая гара Боспора. în MIA 83, 1960, p. 79—80, pl. VI/15 b.

³¹ M. Coja, *La céramique grise d'Histria à l'époque grecque* în Dacia, NS, XII, 1968, p. 305—329. P. Alexandrescu, *Un groupe de céramique fabriquée à Istros*, în Dacia, NS, XVI, 1972, p. 113—131.

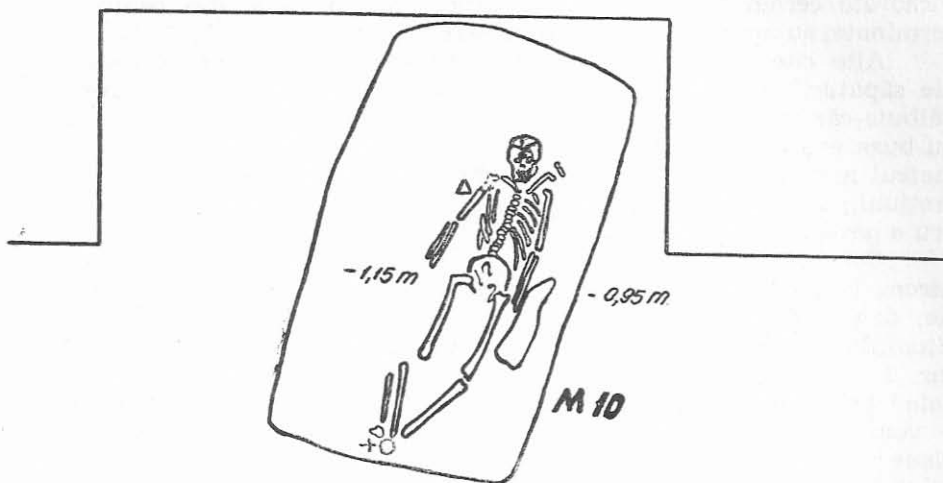
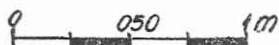
aceluiași complex funerar. Are corpul înalt, puțin bombat, fundul mare, plat și buza puțin evazată. În partea opusă torții prezintă un cioc (ce amintește de vasul oinochoe) executat pentru a facilita turnarea lichidelor. Toarta, fragmentară, are secțiunea rotundă. Cu partea inferioară e prinsă de zona diametrului maxim; nu-i cunoaștem modul de inserție la partea superioară. Este lucrată din pastă grosieră, cu ingrediente în compoziție. Suprafețele sînt bine lustruite și acoperite cu o angobă gălbuie-brună. Prezintă urmele unor arderi secundare. Dimensiuni: înălțimea 0,115 m; diametrul gurii 0,102 m; diametrul fundului 0,073 m. Nr. inventar 20.601. Cana, de certă tradiție hallstattiană, se aseamănă cu un exemplar descoperit la Tuzla³² și poate fi atribuită de asemenea secolului V î.e.n.

Mormîntul nr. 9 (fig. 3) a apărut la circa 5 m sud de cei anterior, sub forma unei gropi rectangulare cu laturile mari de 1,83 m iar cele mici de 0,88 și 0,75 m, situată la adîncimea de 0,95 m de la suprafața solului. Grupul de pietre care-l „marcau“ era situat în partea lui sudică și începea de la adîncimea de 0,30 m. Unele dintre pietre supra-puneau groapa mormîntului, celelalte erau situate în afara ei. Scheletul, surprins la adîncimea de 1,22 m și avînd o lungime de 1,48 m, era orientat est-vest (cu capul spre est). Era așezat în poziție întinsă, cu mîinile pe lîngă corp. În partea stîngă lîngă picior a fost așezată de asemenea o piatră, de formă neregulată, dintr-o rocă dură, locală, de culoare verde-închis-maronie. Inventarul arheologic se reduce la o fusaiolă tronconică, descoperită în partea dreaptă, în colțul de nord-est al mormîntului și la un cui (?) de fier.

Mormîntul nr. 10 (fig. 3 și 4) a fost găsit la aproximativ 13 m nord-est de mormîntul nr. 8, apărînd inițial sub forma unei aglomerări masive de pietre, primele încă de la adîncimea de 0,10—0,15 m și continuînd în rînduri succesive pînă la adîncimea de 0,70 m, cînd s-a surprins și conturul gropii. Spre deosebire de mormintele anterioare, la acesta pietrele au continuat să apară și în groapă, pînă deasupra scheletului. Este vorba tot de bolovani neregulați de șist verde local, de diferite mărimi. Groapa propriu-zisă a mormîntului, de formă rectangulară cu colțurile rotunjite avea lungimea de 2,15 m, iar lățimea maximă de 1,17 m. Scheletul, surprins la adîncimea de 1,15 m de la suprafața solului, era în poziție întinsă, cu mîinile pe lîngă corp, dar cu călcîiele lipite și orientat est-vest (cu capul la vest). Avea lungimea de 1,45 m. În partea stîngă în dreptul bazinei a fost așezată de asemenea o piatră mare de șist verde local, de formă alungită. În apropierea brațului drept a fost găsită o fusaiolă tronconică, poroasă, lucrată rudimentar. Lîngă călcîiul piciorului drept au fost depuse partea inferioară a unei cănițe grecești (fig. 7/3) și un ac de bronz fragmentar. Din

³² A. Aricescu, *Die bodenständige Bevölkerung der Dobrudscha...*, în *Studii Clasice*, III, 1961, p. 71, fig. 1. La Histria, pentru secolul IV î.e.n. sînt cunoscute unele căni cu gura evazată și cu cioc, ultimul element considerîndu-se ca fiind inspirat din vasul grecesc de tip oinochoe (cf. M. Coja, *Ceramica autohtonă de la Histria. Secolele V-I î.e.n.*, în *Pontica*, III, 1970, p. 105 și fig. 2/16).

CORBUL DE JOS 1971 S 5

LEGENDA

- PIATRĂ
- CERAMICĂ
- FUSAIOLĂ
- CUI DE FIER
- AC DE BRONZ

Fig. 4

căniță (olpé) se păstrează partea inferioară, puțin bombată, cu fundul mare, plat. Argilă roz-gălbuie cu particole rare de mică foarte mărunță. Suprafața exterioară este lustruită. Decor roșu, sub forma unei dungii late, circulară, apropiată de fund. Dimensiuni: înălțimea 0,05 m; diametrul fundului 0,048 m. Nr. inventar 20603. Fragmente asemănătoare, încadrate ceramicii de uz curent grecească orientală, din centre nedeterminate, au apărut la Histria în nivele arhaice³³.

Alte câteva materiale ceramice au fost recoltate din diverse părți ale săpăturii. În afara unor fragmente de amfore de culoare roșie sau gălbuie-cărămizie a apărut și un fragment dintr-un vas bombat (fig. 5/4) cu buza evazată, pornită direct din corp și cu o apucătoare plată pe diametrul maxim, străpunsă vertical. Pastă neagră grosieră, cu multe concrețiuni; la exterior prezintă o pată brună, mare. După tehnica de lucru a pastei vasul pare să fie de aspect nord pontic³⁴.

Sondajul efectuat confirmă constatările făcute anterior, potrivit cărora la Corbu de Jos pare să existe un cimitir exclusiv de înhumăție, datînd de la sfîrșitul secolului VI — secolul V î.e.n. În privința ritualului funerar constatăm că atît unele morminte cercetate anterior (nr. 1 (?), 2, 3, 4, 6, 7), cît și ultimele trei erau „protejate” sau „marcate” prin mari aglomerări de bolovani de rocă locală, practică pe care o vom întîlni mai ales în secolele următoare atît la unele morminte plane³⁵ cît și tumulare³⁶ din Dobrogea. Un aspect interesant al ritualului funerar sesizat cu prilejul ultimelor cercetări este așezarea unor pietre mari lîngă picioarele ori bazinul defunctului.

Ritul înhumăției, întîlnit frecvent în epoca hallstattiană alături de incinerăție³⁷ continuă să fie practicat și în această vreme după cum o dovedesc — în afara descoperirilor de la Corbu — necropola de la

³³ Suzana Dimitriu, în Histria, II, p. 109—111 („olpai fără angobă, decor negru sau roșu”), pl. 34, nr. 618, 623, 624, 525, 628; M. Lambrino, *Les vases archaïques d'Histria*, București, 1938, p. 164—167, fig. 116—117 (încadrate grupei ceramicii ioniene).

³⁴ Un important număr de fragmente ceramice de aspect nord-pontic corespunzătoare cronologic acestei epoci s-au semnalat la Histria (cf. Suzana Dimitriu, *op. cit.*, p. 55—56) și Tariverde (în Materiale, VII, 1961, p. 276 și fig. 3/4). Dintr-o perioadă mai tîrzie s-au descoperit materiale nord-pontice, în afară de Histria (M. Coja, în Pontica, III, p. 105 și fig. 2/12—15), la Sinoe (SCIV, IV, 1—2, 1953, p. 141), Nicolae Bălcescu (M. Irîmia, în Pontica, VI, 1973, p. 42, pl. IV/4, XVI/2), Dinogetia (Al. Barnea, în SCIVA, 25, 1, 1974, p. 108 și fig. 2/2, 4, 5; 3/2) etc.

³⁵ La Murighiol (Expectatus Bujor, în SCIV, VI, 1955, 3—4, p. 571—580; VII, 1956, 3—4, p. 243—252; Materiale, III, 1957, p. 247—254; V, 1959, p. 373—378; VI, 1959, p. 325—330; VII, 1961, p. 297—300; Dacia, NS, II, 1958, p. 125—142), Bugeac, (M. Irîmia, în Pontice, I, 1968, mormintele nr. 4, 6, 8, 11, 13, 14, p. 207 și urm.; idem, în Pontice, II, 1969, mormintele nr. 15—19, p. 24 și urm.) etc.

³⁶ La Telița (G. Simion și Gh. Cantacuzino, în Materiale, VIII, 1962, p. 373—382).

³⁷ Din hallstatt-ul mijlociu, în zone mai apropiate, sînt cunoscute mormintele de înhumăție de la Stoicani (M. Petrescu — Dimbovița, în Materiale, I, 1953, p. 158—204; M. Petrescu — Dimbovița și Marin Dinu, în SCIVA, 25, 1, 1974, p. 87—91) și Rasova (M. Irîmia, în Pontica, VII, 1974, p. 124—126). Se consideră în general că pentru cultura Basarabi era specifică incinerăția (Al. Vulpe, în Memoria Antiquitatis, II, 1970, p. 118).

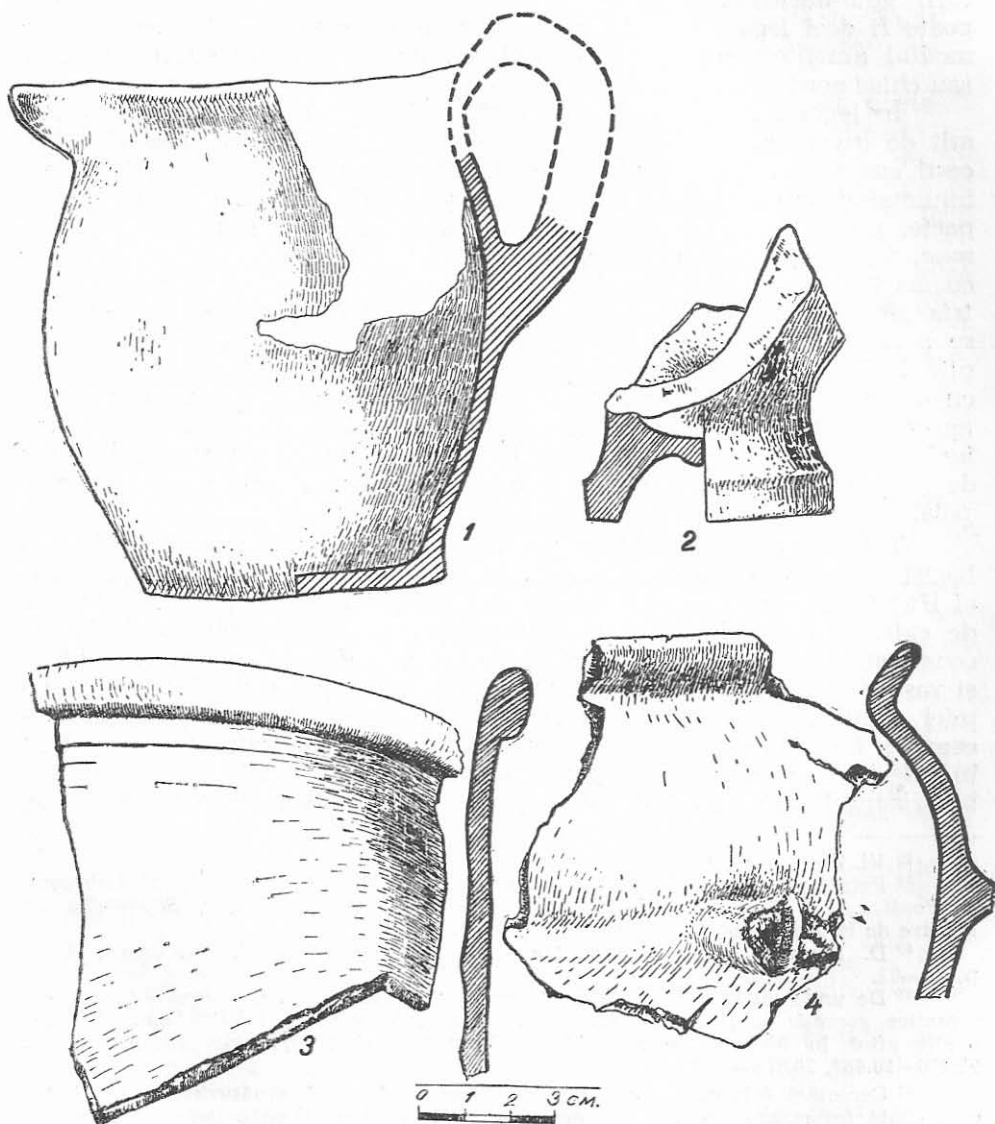

Fig. 5 — Corbu de Jos (1 — cană; 2 — picior de amforă; 3 — buză de amforă; 4 — fragment de vas lucrat cu mâna).

Histria-sat³⁸ și mormintele izolate din aceeași vreme ori de epocă mai târzie³⁹. Dar încă din această perioadă începe generalizarea incinerăției, rit care va deveni în curînd aproape exclusiv și caracteristic culturii geto-dacice⁴⁰. Persistența inhumației în necropola de la Corbu poate fi deci legată atît de tradițiile hallstattiene puternice prezente în mediul autohton cît și de pătrunderea unor influențe străine grecești sau chiar nord-pontice.

În legătură cu atribuirea etnică a cimitirului trebuie ținut seama atît de inventarul mormintelor, cît și de distanța față de așezările grecești cunoscute. Prezența în mare cantitate a ceramicii grecești și ritul inhumației ar putea indica eventual o populație greacă. Însă pe de altă parte, prezența în morminte a unor vase sau obiecte (fusaiole) autohtone, varietatea orientării lor, „protejarea“ sau „marcarea“ mormintelor cu mari grămezi de bolovani ca și distanța relativ mare de cetatea Histria pledează pentru o prezență autohtonă. Mai apropiată de adevăr ni se pare ipoteza existenței la Corbu a unei situații similare celei întîlnite la Histria-sat, Tariverde, Vadu, Sinoe, în care să avem de-a face cu o populație mixtă de autohtoni și greci, care trăiau în așezări mai apropiate ori mai îndepărtate de cetate. Cea mai apropiată așezare, încă nesondată, de care ar putea fi eventual legată necropola, este cea de la Corbu de Sus⁴¹, aflată la aproximativ 3 km spre nord de necropolă.

Tot din zona litorală (sau mai exact din cea a complexelor de lacuri litorale), corespunzătoare de asemenea spațiului de expansiune al Histriei este și așezarea de la Sarinasuf (jud. Tulcea). Aici, în stratul de cultură din a doua jumătate a secolului VI — secolul V î.e.n. s-a constatat prezența atît a unor importuri grecești caracteristice (amfore și vase de lux), a ceramicii autohtone lucrată cu mina cît și a unei ceramicii cenușii, confecționată la roată, de culoare gri-închisă și gălbuie-cenușie. Ca forme se remarcă craterile, cănițele, bolurile cu buza adusă în interior și străchinile. O parte a acestei categorii își găsește analogii în orizontul tracic de tip Duvanlij din Bulgaria⁴². Altă parte aparține,

³⁸ Vl. Zirra, *op. cit.*

³⁹ Petroșani (N. Harțuche, *Contribuții la repertoriul arheologic al Dobrogei*, în Pontica, IV, 1971, p. 258—260); Murighiol (Expectatus Bujor, *Săpăturile de salvare de la Murighiol*, în Materiale, III, p. 247 (M. 13).

⁴⁰ D. Protase, *Riturile funerare la daci și daco-romani*. București, 1971, p. 60—82.

⁴¹ De unde au fost recoltate prin cercetări de suprafață numeroase fragmente ceramice grecești și autohtone datînd mai ales din secolele IV—III î.e.n. Material inedit aflat în Muzeul de arheologie Constanța (Nr. inventar 20.004—20.005; 20.476—20.481, 20.615—20.616).

⁴² Cercetări întreprinse de P. Alexandrescu. Autorul săpăturilor a prezentat o succintă informare asupra descoperirilor de la Sarinasuf cu prilejul intervenției în cadrul Conferinței naționale de arheologie din luna decembrie 1969, la Craiova. Informații suplimentare în legătură cu acest material ne-au fost oferite cu multă amabilitate de autorul cercetărilor, căruia îi mulțumim și pe această cale. La cel de al III-lea coloviu privind „Aria nord-tracică în secolul VII—IV î.e.n.“, 11—12 decembrie 1974, autorul a adus precizări importante în legătură cu încadrarea unor materiale în a doua jumătate a secolului VI î.e.n.

după cum specifică autorul săpăturilor, categoriei uzuale numită „bucero eolian“, originară din partea de nord a litoralului egeic al Anatoliei și răspândită în această vreme și în orașele vest-pontice sau în ținuturile influențate de ele⁴³.

O altă așezare de „aspect Sarinasuf“ a fost semnalată la Enisala, constituind una din depunerile arheologice ale zonei cunoscutei necropole daco-romane⁴⁴.

O altă categorie de descoperiri din această vreme care poate fi integrată zonei litorale vest-pontice este cea a vîrfurilor de săgeată cu valoare premonetară. În Dobrogea, în afara unor descoperiri relativ numeroase provenind de la Histria⁴⁵, Tariverde⁴⁶, iar recent și de la Tomis⁴⁷ sau a altor cîtorva apariții izolate⁴⁸ s-au semnalat și două tezaurizări ale acestor semne de schimb.

Un tezaur cunoscut de mai multă vreme și care cuprinde peste 1000 săgeți-monedă, depuse într-o amforă grecească, a apărut la Jurilovca⁴⁹. Cel de al doilea, cuprinzînd 118 piese depuse într-un gît de amforă s-a descoperit în anul 1962 la Enisala, punctul Șantarla⁵⁰. Virfurile de săgeată cu valoare premonetară au circulat, după cum arată situația stratigrafică a unor descoperiri, analiza tipologică a amforelor ca și a lor însăși, în a doua jumătate a secolului VI — secolul V î.e.n. Zona lor de răspîndire se reduce, așa cum s-a mai arătat⁵¹, doar la cîteva orașe pontice — în nordul Mării Negre — Olbia, iar pe țărmul vest-pontic Histria, Tomis, Apolonia — și la teritoriile învecinate sau controlate de ele. Prezența lor în Dobrogea uneori în medii băștinașe, dar în zone aflate sub influența comercială a Histriei arată credem, cu destulă claritate faptul că indigenii ajunseseră la un stadiu de dezvoltare economică potrivit cu folosirea unor asemenea „monede“ în re-

⁴³ P. Alexandrescu, în *SCIVA*, 25, 2, 1974, p. 214.

⁴⁴ Mircea Babeș, *Necropola daco-romană de la Enisala*, în *SCIV*, 21, 1971, p. 21. Tot la Enisala, în zona cunoscutei necropole getice din secolul IV î.e.n. a apărut și un vas grecesc (olpé) de la sfîrșitul secolului VI sau începutul secolului V î.e.n. (cf. G. Simion, în *Peuce*, II, 1971, mormîntul 18, p. 85 și fig. 16/c; P. Alexandrescu, *Modele grecești ale ceramicii autohtone lucrate cu mîna*, comunicare prezentată la colocviul amintit mai sus).

⁴⁵ Florentina Preda, *Virfuri de săgeți cu valoare monetară descoperite pe litoralul de nord-vest al Mării Negre*, în *AUB*, Seria științe sociale-istorie, IX, 16, 1961, p. 11; D. Berciu, în *DID*, I, 1965, p. 109.

⁴⁶ în *SCIV*, V, 1954, 1—2, p. 104—105 și fig. 26/3,4; *SCIV* VI, 1955, 3—4, p. 545—547 și fig. 18/2—4; D. Berciu și C. Preda, *Sectorul Tariverde*, în *Materiale*, V, 1959, p. 319; idem, *Săpăturile de la Tariverde*, în *Materiale*, VII, 1961, p. 277 și fig. 5/2.

⁴⁷ C. Scorpan, *Contribuții la circulația monetară de la începuturile cetății Tomis*, comunicare prezentată la cel de al doilea colocviu de studii și comunicări al Muzeului Delta Dunării, Tulcea, 2—5 iunie 1974, în manuscris.

⁴⁸ Florentina Preda, *op. cit.*, C. Preda, *Monedele grecești și macedonene; Considerații numismatice și istorice*, în *Histria*, III, București, 1973, p. 17—18.

⁴⁹ Florentina Preda, *op. cit.*, p. 7—17; D. Berciu, în *DID*, I, 1965, p. 109.

⁵⁰ Andrei Aricescu, *Tezaurul de semne de schimb monetare de la Enisala*, în *SCN*, VI, 1975, p. 17—24.

⁵¹ Florentina Preda, *op. cit.*, p. 15—16; A. Aricescu, *op. cit.*

lațiile lor cu negustorii greci. Forma de vîrf de săgeată a fost aleasă de greci (în orașele cărora foarte probabil ele au și fost turnate)⁵² poate tocmai pentru a corespunde nivelului de înțelegere al populației locale de realizare a schimburilor, respectîndu-se tradiția epocilor anterioare de a utiliza obiectele de bronz în asemenea scopuri.

În afara materialelor amintite pînă acum, grupate în zona litorală și mai ales în aria de influență puternică a Istriei, câteva descoperiri izolate din această vreme s-au semnalat și în alte părți ale Dobrogei.

În zona Dunării, mai cunoscută și totodată una dintre cele mai importante descoperiri este cea de la Cernavodă⁵³. Între materialele găsite în cele patru morminte de incinerare, se întîlnesc atît elemente de veche tradiție hallstattiană (urna bitronconică, cea în formă de clopot, străchinile), cît și unele noi, cum ar fi cana bitronconică cu o toartă și care constituie, cum s-a mai arătat⁵⁴, cu întreaga serie de vase similare din acea epocă (de la Frumușița⁵⁵, Odobești⁵⁶, Hirșova⁵⁷), prototipul cănilor cu o toartă ale culturii Latene geto-dacice. În morminte au apărut de asemenea obiecte de bronz și de fier de origine getică, sau în general tracică, precum și o oglindă grecească. Descoperirile de la Cernavodă au fost datate în prima jumătate a secolului V î.e.n.⁵⁸

Un fragment de vas lucrat cu mîna, din secolul V î.e.n. a apărut la Capidava⁵⁹.

La Hirșova a fost descoperită o urnă funerară din secolul V î.e.n. care făcea parte, se pare, tot dintr-un cimitir getic⁶⁰.

Un alt vas — o ceașcă cu toarta supraînălțată, datînd din secolele V-IV î.e.n. a fost găsit recent în sudul orașului, pe un mal înalt al Dunării și interpretat ca provenind tot dintr-un mormînt⁶¹.

⁵² Florentina Preda, *op. cit.*, p. 16; A. Aricescu, *op. cit.* T. Gerasimov, bazuîndu-se pe descoperirea singurului tipar pentru asemenea vîrfuri de săgeată cu valoare premonetară la Atia, în mediu autohton trac consideră că ele puteau fi lucrate și de localnici (T. Gerasimov, în *Izvestiia-Institut*, XII, 1938; idem, în *Археология I*, Sofia, 1959, p. 87); o părere asemănătoare întîlnim și la C. Scorpan, *op. cit.*

⁵³ D. Berciu, *Descoperirile getice de la Cernavoda (1954) și unele aspecte ale începutului formării culturii Latene geto-dace la Dunărea de Jos*, în *Materiale*, IV, 1957, p. 281 și urm.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 293.

⁵⁵ M. Petrescu-Dîmbovița, *Descoperirea arheologică de la Frumușița (raionul Galați)*, în *Studii și cercetări științifice*, Academia R.P.R., Filiala Iași, IV, fasc. 1—2, 1954, p. 501, fig. 3/2.

⁵⁶ D. Berciu, *Ceramica hallstattiană de la Boian*, în *Apulum* III, 1, 1946—1948, p. 9, fig. 1/1.

⁵⁷ A. Aricescu, *Noi date despre cetatea de la Hirșova*, în *Pontica*, IV, 1971, p. 352—353 și fig. 1.

⁵⁸ D. Berciu, în *Materiale*, IV, 1957, p. 300.

⁵⁹ M. Irimia, în *Pontica*, VI, 1973, p. 21 și pl. III/1; XIV/6.

⁶⁰ A. Aricescu, în *Pontica*, IV, 1971, p. 352—353 și fig. 1.

⁶¹ S. Morintz și Done Șerbănescu, în *SCIVA*, 1, 1974, punctul 3, p. 49—51 și fig. 4/3.

Alte descoperiri izolate datînd din secolele VI-V î.e.n. și situate tot în apropierea Dunării s-au semnalat la Piatra Frecăței⁶² (descoperire de aspect cultural Bîrsești), Mahmudia și Salcia⁶³, dar materialul este inedit.

Cîteva descoperiri care merită a fi luate în discuție s-au făcut și în interiorul Dobrogei.

La Petroșani (comuna Deleni) a fost cercetat un mormînt de inhumație în care erau depuse ca inventar 35 de vîrfuri de săgeți și un vas bitronconic lucrat cu mina. Mormîntul datează de la începutul secolului V î.e.n.⁶⁴. Descoperirea nu pare izolată; alte complexe au mai fost semnalate în zonă⁶⁵. Vase asemănătoare ca formă se întîlnesc și în necropola de la Dobrina, R. P. Bulgaria)⁶⁶.

La Adamclisi, în apropierea locului de intersecție al șoselei Constanța-Ostrov cu alea care merge spre monument au fost descoperite în anul 1961 două vase care conțineau oase arse⁶⁷ iar în anul 1969 altele două⁶⁸. Precizăm că toate vasele au fost lucrate la roată. Primul este o cană cenușie cu corpul bombat, gîtul relativ înalt, gura evazată și fundul inelar. Amintește prin formă de amforele grecești arhaice⁶⁹. El fusese astupat cu o cană lucrată tot la roată din care nu s-a mai păstrat decît partea inferioară. Celelalte două vase descoperite ulterior (în 1969) provin tot dintr-un mormînt. Unul, de formă bitronconică cu buza lată, tăiată orizontal și fundul mic, nu avea torți⁷⁰. Celălalt este o cană de mari dimensiuni cu corpul globular, gura lărgită și toarta mică, rotunjită, arcuită puternic, prinsă tot sub buză și de umăr⁷¹. Cana a servit ca urnă în timp ce vasul bitronconic a fost depus ca ofrandă.

⁶² Cercetări efectuate de A. Petre; materialul se află în studiu la G. Simion, Muzeul „Delta Dunării” Tulcea, cf. și P. Alexandrescu, în SCIVA, XXV, 2, 1974, p. 211, precum și A. Vulpe, *Necropola hallstattană de la Ferigele. Monografie arheologică*, București, 1967, p. 43, nota 68.

⁶³ G. Simion, *Aspecte ale Hallstatt-ului tîrziu în nordul Dobrogei*, comunicare prezentată la cel de al II-lea colocviu de studii și comunicări al Muzeului Deltei Dunării, Tulcea, 2—5 iunie 1974.

⁶⁴ N. Harțuche, în *Pontica*, IV, 1971, p. 258—260 și fig. 1/3.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 260.

⁶⁶ M. Mircev, Тракийският могилен некропол при с. Добринна, în *Izvestia-Varna*, I (XVI), 1965, p. 33—70 și pl. 1/3; II/5—7; III/9,13; IV/17; VIII/33 (22), 33 (23). Autorul o datează la sfîrșitul secolului VI — secolul V î.e.n. Al. Vulpe încadrează necropola amintită în secolul V î.e.n. (în *Memoria Antiquitatis*, II, 1970, p. 142), în timp ce P. Alexandrescu înclină spre datarea începutului necropolei în secolul VI î.e.n. (în SCIVA, 25, 2, 1974, p. 214).

⁶⁷ A. Aricescu, *Noi date cu privire la cimitirele getice din zona Dunării în Dobrogea*, în manuscris; un rezumat al lucrării în *Revista Muzeelor*, II, 1965, nr. special, p. 425. Vasele se află în Muzeul de arheologie Constanța, cu nr. inventar 576—578.

⁶⁸ M. Irimia, în *Pontica*, VI, 1973, p. 27—29, și pl. II/1, 4: XIII/5, 6.

⁶⁹ A. Aricescu, *op. cit.*

⁷⁰ M. Irimia, în *Pontica*, VI, 1973, p. 27—29 și pl. II/4; XIII/6.

⁷¹ *Ibidem*, p. 27—29 și pl. II/1; XIII/5.

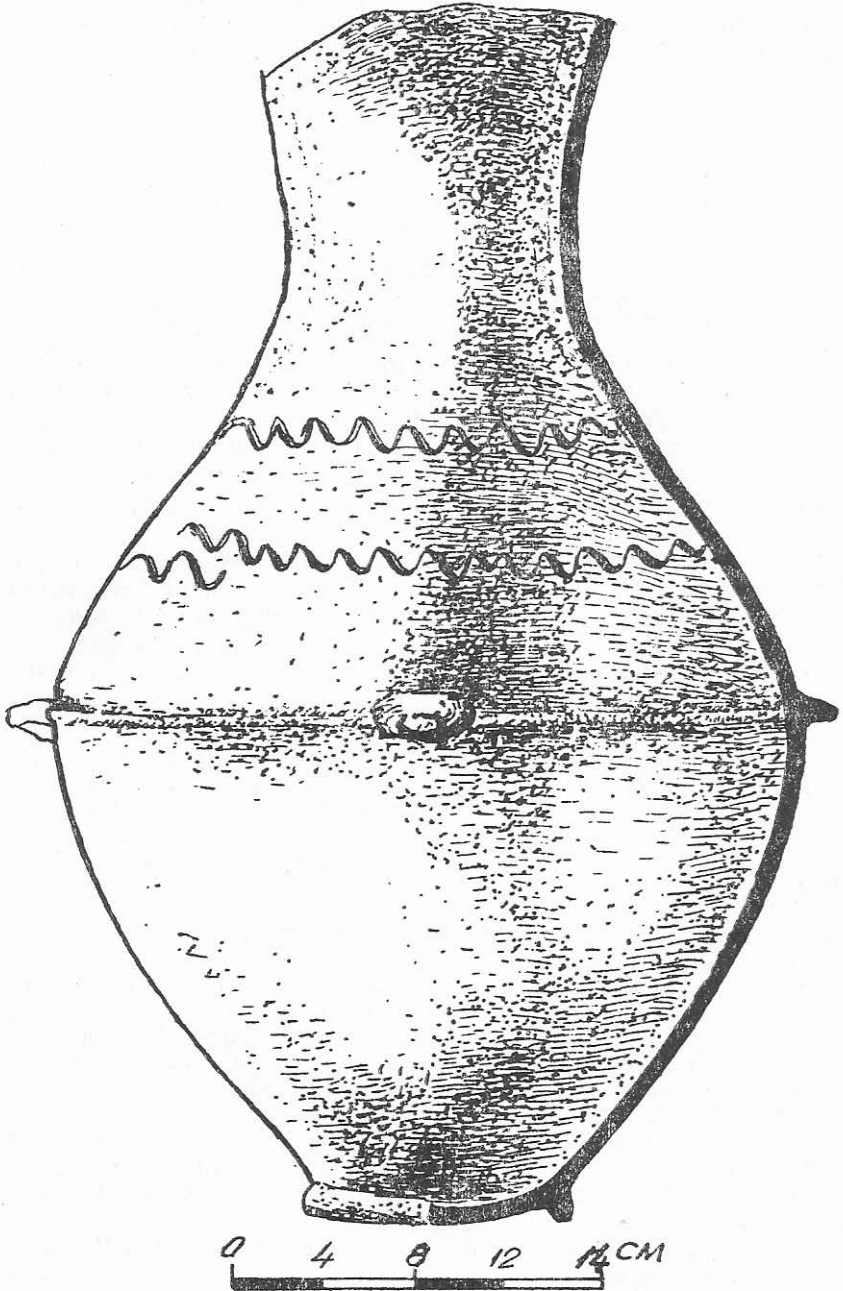

Fig. 6 — Zorile

Cu toate că analogiile directe pentru aceste vase lipsesc ele par să dateze de la sfârșitul secolului V ori din prima jumătate a secolului IV i.e.n. Datarea lor timpurie poate fi asigurată atât de forma unuia dintre vase, de certă tradiție hallstattană, cât și de aspectul arhaic al vasului-amforă și al cănilor ⁷².

O altă descoperire importantă s-a semnalat la Zorile (com. Adam-clisi). În luna iunie 1974, cu ocazia unor săpături de interes gospodăresc ⁷³ a fost descoperit un vas de mari dimensiuni, cu o formă elegantă (fig. 6 și 7/4). Are corpul înalt, bitronconic, rotunjit la mijloc, gîtul înalt, strîmt în raport cu dimensiunile vasului, lărgit la partea superioară și fundul inelar, puțin profilat. Buza vasului lipsește. Pe diametrul maxim are lipite patru apucători plate, dreptunghiulare, aplecate puțin în jos. Ca un fapt deosebit notăm că vasul a fost lucrat la roată. A fost realizat, se pare, din două părți independente (partea inferioară și superioară) care au fost unite ulterior; locul de unire este marcat de o linie îngroșată, continuă, peste care s-au aplicat cele patru apucători. Pe gît, în apropierea gurii are o linie continuă incizată superficial. Pe corp, la partea superioară, este ornamentat cu două linii în zig-zag, aproximativ paralele, imprimate superficial în sensul rotirii vasului pe roata meșterului olar. Dintr-o mică neatenție a meșterului linia inferioară nu are capetele unite. Pastă îngrijită, de bună calitate, cenușie cu fragmente foarte mici de mică în compoziție. În interior vasul are o culoare brună-cenușie. La exterior culoarea lui variază între cenușiu-deschisă — cenușiu-închisă. Inițial la exterior el pare să fi fost lustruit și acoperit cu o angobă brună-cenușie corodată în prezent în mare parte. Pe corp prezintă două pete brune datorate arderii secundare. Dimensiuni: înălțimea 0,56 m; diametrul maxim 0,34 m; diametrul fundului 0,125 m. Nr. inventar 20.854. A fost găsit la adâncimea de aproximativ 1,20 m, în pământ galben. După declarațiile descoperitorilor ⁷⁴, vasul era situat lângă o „vatră“ înroșită. Nu știm dacă a conținut sau nu oase incinerate ori cenușă. Datorită caracterului fortuit al descoperirii nu putem ști dacă el provenea eventual dintr-un mormînt, lucru ce pare totuși destul de probabil, dacă avem în vedere și prezența acelei „vetre înroșite“ (poate de incineratie?). Sondajul în-

⁷² A. Aricescu data inițial vasele amintite în secolul IV i.e.n. El a revenit ulterior asupra acestei datări, admițînd o încadrare mai timpurie — a doua jumătate a secolului V — începutul secolului IV. Pentru vasul-amforă constatăm o apropiere la exemplarul de la Pleven (R. P. Bulgaria), datat în secolul V i.e.n., cf. Maria Cičikova, în *Acta Antiqua Philippopolitana, Studia Archaeologica, Sofia (Serdica), MCMLXIII*, p. 42 și fig. 4/1.

⁷³ Vasul a apărut în zona garajului construit la subsolul casei agronomului. Punctul descoperirii se află situat în vatra satului, pe „Dealul Mare“. Din declarațiile locuitorilor se pare că nu au mai apărut pînă acum vase ceramice ori diverse complexe arheologice.

⁷⁴ O echipă de lucrători-constructori din care făceau parte printre alții Aurel Voinea și Marin Dincă.

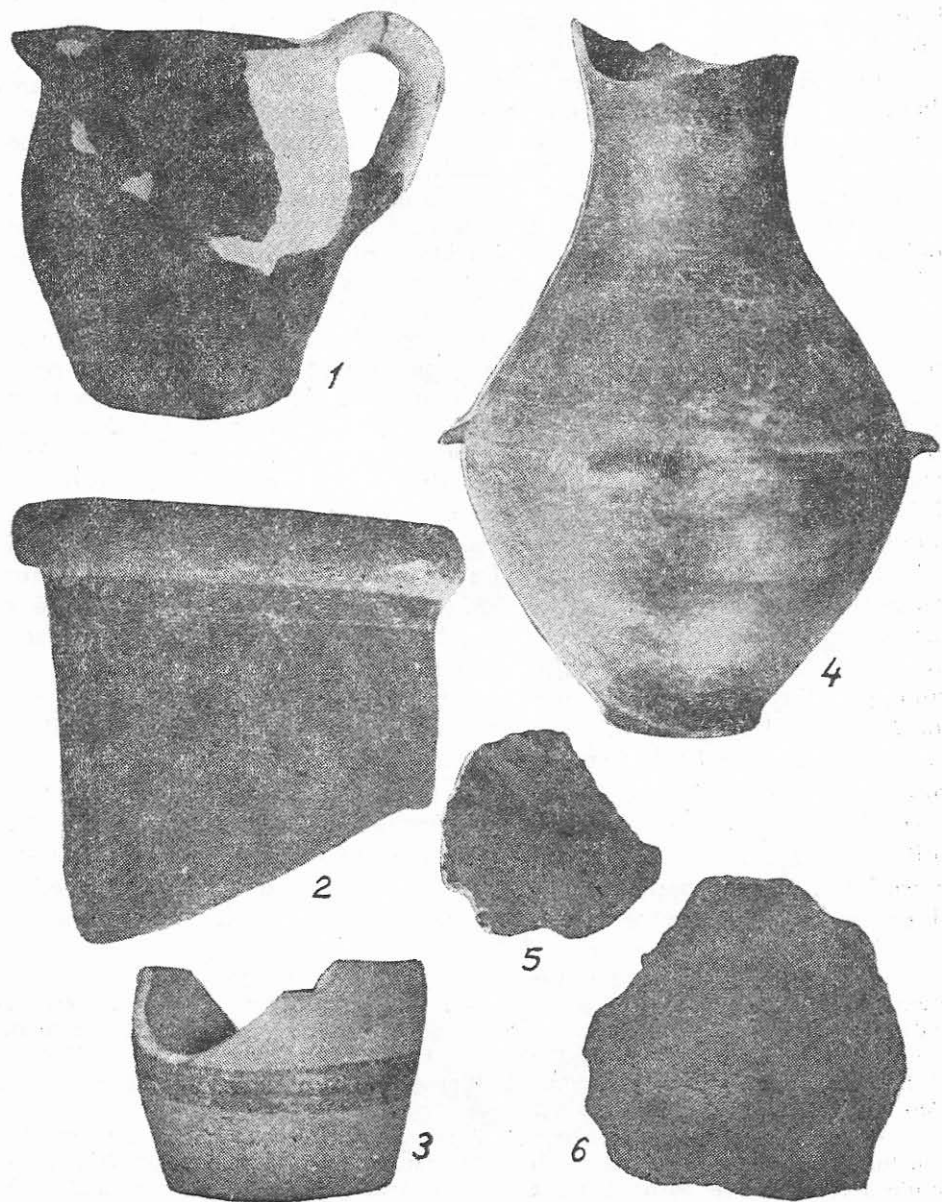

Fig. 7 — (1—3 — Corbu de Jos; 4—6 — Zorile).

treprins în luna septembrie a aceluiași an⁷⁵ s-a soldat fără rezultate deosebite. S-au descoperit doar câteva fragmente dispersate, lucrate cu mâna⁷⁶ (fig. 7/5—6).

Vasul în discuție, cu toate că este lucrat la roată păstrează unele tradiții hallstattiene evidente. Astfel, după forma sa bitronconică alungită ca și după gîtul înalt, lărgit spre gură, se apropie mai mult de vasul de la Petroșani⁷⁷ amintit anterior, de cele din necropola de la Dobrina⁷⁸ (R. P. Bulgaria) și parțial de un exemplar descoperit la Tariverde⁷⁹ — toate lucrate cu mâna. Descoperirile de mai sus au fost datate la sfîrșitul secolului VI — începutul secolului V î.e.n. În același timp constatăm însă că pe vasul de la Zorile apucătorile sînt situate nu sub linia de maximă bombare — ca la exemplarele hallstattiene, ci chiar pe diametrul maxim, în poziție aproape orizontală, situație întilnită mai ales la vasele-urnă din secolul IV î.e.n. de la Bugeac⁸⁰, Rasoava „Coada bălții”⁸¹, Grădiștea Călărași⁸² etc. Date fiind tradițiile hallstattiene evidente amintite ca și aspectul tîrziu al stilului de aplicare al celor patru apucători, înclinăm să încadrăm vasul descoperit la Zorile într-o perioadă corespunzătoare sfîrșitului secolului V — începutului secolului IV î.e.n. În acest fel descoperirea amintită se leagă cultural și cronologic de cimitirul de la Adamclisi situat doar la aproximativ 2,5—3 km spre nord-est. Vasul reprezintă totodată, se pare, și cel mai vechi exemplar de oală-urnă getică caracteristică, lucrată la roată, descoperită pînă în prezent pe teritoriul Dobrogei.

Pentru perioada analizată se impun atenției în Dobrogea și alte câteva descoperiri, de caracter nord-pontic, scitic sau de influență scitică. În afara fragmentelor ceramice de aspect nord-pontic amintite mai sus⁸³, cele mai vechi piese de caracter scitic sînt psaliile de os de la Tariverde⁸⁴ și Histria⁸⁵, cu elemente zoomorfe stilizate și datate în a două jumătate a secolului VI, precum și mînerul unei oglinzi de bronz, decorat la capăt cu un cap de pasăre stilizat, descoperit într-un tumul

⁷⁵ Sondajul a constat din două secțiuni de control — $S_1 = 25 \times 2$ m și $S_2 = 5 \times 2$ m — ultima chiar în apropierea locului de descoperire al vasului.

⁷⁶ Au fost găsite de asemenea două vetre moderne, fragmente de vase și lulele turcești din secolele XVIII-XIX, precum și mai multe gropi tîrzii.

⁷⁷ N. Hartuche, *loc. cit.*

⁷⁸ M. Mircev, *op. cit.*, p. 33—70 și pl. I/1,3 ; II/5—8 ; IV/14 a-14 b ; V/17—18 ; VIII/33 (22), 33 (23).

⁷⁹ D. Berciu și C. Preda, în *Materiale*, VII, 1961, p. 277 și fig. 4.

⁸⁰ M. Irimia, în *Pontice*, I, 1968, p. 193—234 și fig. 4, 6, 8, 10 ; idem, în *Pontice*, II, 1969, p. 23—42 și fig. 2.

⁸¹ Idem, *Pontica*, VI, 1973, p. 15 și pl. II/3 ; XIII/1.

⁸² V. Culică, *Morminte de incinerare din necropola geto-dacică de la Grădiștea (jud. Ialomița)*, în *SCIV*, 19, 1, 1968, p. 138 și fig. 2/3.

⁸³ Descoperite la Histria și Tariverde ; vezi nota nr. 34.

⁸⁴ *SCIV*, IV, 1—2, 1953, p. 133, fig. 22.

⁸⁵ D. Berciu, în *Materiale*, IV, 1957, p. 301 ; idem, *Neue skythische Funde aus Rumänien und Bulgarien*, în *Prähistorische Zeitschrift*, XLI, 1963, p. 190 și urm. ; idem, în *DID*, I, 1965, p. 101.

de la Hristria din al treilea sfert al secolului VI î.e.n.⁸⁶. Apariția lor nu pare să indice, așa cum s-a mai arătat⁸⁷ o prezență efectivă ori o trecere a sciților prin Dobrogea încă din această vreme, ci doar o dovadă a legăturilor dintre populația locală traco-getică și sciții din stepile nord-pontice.

Sînt cunoscute de asemenea ca provenind din Dobrogea și trei statui de piatră⁸⁸ — de la Sibioara (în apropierea lacului Tașaul). Stupina (com. Crucea) și dintr-o localitate neidentificată — considerate de cei mai mulți cercetători drept traco-scitice. Statuia de la Sibioara, cea mai veche, se datează în prima jumătate a secolului V, pe cînd celelalte două sînt din a doua jumătate a secolului V î.e.n.⁸⁹. Dacă aceste descoperiri au fost explicate tot ca rezultate ale legăturilor stabilite între tracogeți și sciții nord-pontici, în schimb, cazanul de la Castelu⁹⁰, datat de asemenea în secolul V î.e.n. a fost atribuit chiar sciților, dată fiind semnificația sa legată de anumite practici, rituale care puteau trece cu foarte multă greutate de la o populație la alta. Alte două piese din aceeași perioadă, unealta de orfăurărie de la Izvoarele (Pirjoaia)⁹¹ și „sabria-lemblemă” de la Medgidia⁹², dateate în secolul V î.e.n.⁹³ au fost atribuite inițial artei scitice⁹⁴ sau traco-scitice⁹⁵, fiind considerate în prezent drept componente ale artei traco-getice⁹⁶.

Din analiza materialelor apărute pînă acum, constatăm că pentru perioada de timp cuprinsă între sfîrșitul culturii Babadag (aproximativ începutul secolului VI î.e.n.) și ultimele decenii ale secolului VI î.e.n. descoperirile care privesc populația autohtonă sînt extrem de puține. Ele se grupează numai în vecinătatea Histriei sau în spațiul ei de influență (în necropola tumulară a cetății, la Tariverde, Histria-sat, Sinoe, Vadu, Corbu, Sarinasuf, Enisala).

⁸⁶ P. Alexandrescu și V. Eftimie, *Tombes Thraces d'époque archaïque dans la nécropole tumulaire d'Histria*, în *Dacia*, NS, III, 1959, p. 149—153; P. Alexandrescu, în *Histria*, II, 1966, p. 150—154.

⁸⁷ D. Berciu, în *DID*, I, 1965, p. 102.

⁸⁸ V. Canarache, *Considerații asupra unei statui inedite din timpul orînduirii comunei primitive în Dobrogea*, în *SCIV*, IV, 1953, 3—4, p. 709 și urm.; A. D. Alexandrescu, *Două statui traco-scitice din Dobrogea*, în *SCIV*, IX, 1958, p. 291 și urm.

⁸⁹ *Ibidem*, cf. și D. Berciu, în *DID*, I, 1965, p. 102—104.

⁹⁰ A. Aricescu, *Cazanul scitic de la Castelu*, în *SCIV*, 16, 1965, 3, p. 565—570; D. Berciu, în *DID*, I, 1965, p. 104—105.

⁹¹ V. Culică, *O unealtă scitică de orfăurărie la Dunărea de Jos*, în *SCIV*, 18, 1967, 4, p. 677—685.

⁹² D. Berciu, *O descoperire traco-scitică din Dobrogea și problema scitică la Dunărea de Jos*, în *SCIV*, X, 1, 1959, p. 7—48; *idem*, în *Dacia*, NS, II, 1958, p. 93—124; *idem*, *Zorile istoriei în Carpați și la Dunăre*, București, 1966, p. 280 și urm., cu pl. XXV și XXXIII; *idem*, *Romania before Burebista*, Londra, 1967, p. 142 și urm., cu pl. 59; *idem*, *Arta traco-getică*, București, 1969, p. 18—32.

⁹³ D. Berciu consideră că piesa de la Izvoarele (Pirjoaia) s-ar data mai degrabă către sfîrșitul secolului VI — începutul secolului V î.e.n.

⁹⁴ V. Culică, *op. cit.*, p. 684.

⁹⁵ D. Berciu, în *SCIV*, X, 1, 1959, p. 7—48; *idem*, în *DID*, I, 1965, p. 113—114 și fig. 22.

⁹⁶ D. Berciu, *Arta traco-getică*, p. 32, 149—150, 161—182.

Pentru sfîrșitul secolului VI — secolul V î.e.n. (mai ales) materialele se înmulțesc, conturîndu-se în mare trei zone de descoperiri.

O primă zonă cuprinde așezările și necropolele din apropierea litoralului, care le continuă pe cele anterioare și par să fie influențate mai departe, destul de puternic de coloniile grecești. Întîlnim atît materiale arheologice indigene cît și grecești, uneori chiar și altele ce par de origine nord-pontică. Autohtonii primesc cantități importante de mărfuri grecești, în unele locuri chiar conviețuiesc cu ei, dar se pare că în ritul funerar rămîn conservatori încă multă vreme. Practică inhumatiia, își protejează mormintele cu pietre, depun ca ofrande atît obiecte grecești cît și indigene. Cu toate că unele verigi intermediare lipsesc, se poate totuși presupune că așezările litorale din Hallstatt-ul mijlociu continuă în secolele VI-V î.e.n. mai ales în preajma Histriei. Este posibil ca bogăția și puterea economică a orașului în primele secole ale existenței sale să-i fi atras pe băștinași în preajmă. În legătură cu poziția deosebită a Histriei în secolele VI-V î.e.n. și cu penetrația ei într-o zonă relativ largă sînt semnificative atît descoperirile de pe litoralul vestic cît și rezultatele săpăturilor întreprinse în Grădiștea de la Roxolani, de pe malul stîng al limanului Nistrului⁹⁷. Histria ajunge ca începînd din secolul VI î.e.n. nu numai să domine comerțul din regiune, dar după unele păreri chiar să înființeze la rîndul ei colonii⁹⁸. În secolul VI este atestată o prosperitate deosebită (dovadă sînt mai ales rezultatele săpăturilor din cartierul X)⁹⁹ și o intensă activitate constructivă¹⁰⁰.

O a doua zonă, destul de săracă, cuprinde descoperirile de pe malul Dunării. Aici lipsesc pînă în prezent aproape cu totul materialele din secolul VI î.e.n., de după încetarea existenței culturii Babadag. Se întîlnesc doar descoperiri din secolul V î.e.n. În stadiul actual al cercetărilor nu putem răspunde cu certitudine întrebării ce se ivește: ce s-a întîmplat cu așezările destul de numeroase Babadag III (în care am întîlnit uneori și prezențe Basarabi) din această zonă? Un răspuns ar putea să ni-l ofere eventual evoluția culturii materiale locale către grupul Bîrsești, prezent în sudul Moldovei, dar abia semnalat la Piatra Frecăței¹⁰¹. Descoperirile din această epocă sînt prea puține, iar unele dintre ele sînt încă inedite¹⁰² astfel că nu putem da un răspuns mai argumentat situației constatate. Observăm doar că în timp ce în zona litorală autohtonii primesc mărfuri grecești numeroase iar influența noilor veniți este evidentă, în cea a Dunării produsele grecești sînt încă

⁹⁷ M. S. Sinișin, în *Материалы по археологии северного Причерноморья* 5, 1966, Muzeul din Odesa, p. 5—72.

⁹⁸ P. O. Karișkovski, în *Материалы по археологии северного Причерноморья* 5, 1969, Muzeul din Odesa, p. 144—162.

⁹⁹ Suzana Dimitriu, în *Histria*, II, 1966, p. 19—131.

¹⁰⁰ Dinu Theodorescu, *Un chapiteau ionique de l'epoque archaïque et quelques problèmes concernant la style, à Histria*, în *Dacia*, NS, XII, 1968, p. 261—303.

¹⁰¹ Mai sus, nota nr. 62.

¹⁰² Mai sus, nota nr. 63.

destul de rare ¹⁰³ iar influența lor este constatată doar prin contaminarea ceramicii tradiționale hallstattiene cu elemente grecești.

Descoperirile care ar putea fi încadrate secolului VI î.e.n. lipsesc și din centrul ori sudul Dobrogei. Constatăm pînă acum existența în sudul regiunii doar a cîtorva descoperiri corespunzătoare secolului V î.e.n. Pentru începutul secolului vasele păstrează încă forme tipice hallstattiene. Spre sfîrșitul veacului și la începutul celui următor apar și vasele lucrate la roată, fie imitații după exemplarele grecești fie replici ale olăriei autohtone în noua tehnică. Din aceeași vreme datează în Dobrogea și cele mai vechi materiale scitice care ar putea fi puse eventual în legătură cu o pătrundere (probabil destul de sporadică) nord-pontică. Situația ar putea fi corelată cu informația lui Herodot care povestește că în anul 495 î.e.n. a avut loc o incursiune scitică care a ajuns pînă la Chersonesul tracic ¹⁰⁴. Ținutul a rămas însă mai departe, în esență, o regiune traco-getă, Herodot însuși precizînd de mai multe ori că hotarul de sud-vest al Scitiei este Dunărea ¹⁰⁵.

O anumită influență în propagarea unor bunuri culturale a avut în această vreme și statul odrid din vremea lui Teres și Sitalkes (431—424 î.e.n.). Extinderea granițelor acestuia pînă la Dunăre, în cuprinsul căroră au intrat probabil și unele triburi getice a favorizat răs-pîndirea într-o arie întinsă a elementelor noi.

Dobrogea poate fi considerată în secolele VI-V î.e.n. ca o zonă de interferențe, unde civilizația autohtonă getică întilnește elemente culturale grecești, sud-tracice și nord-pontice ¹⁰⁶, pe care le asimilează parțial.

Această situație complexă se explică poate prin poziția geografică a regiunii, poartă spre Balcani și lumea grecească și în același timp un avanpost în lumea nord-și vest-pontică. De aceea momentul și aspectele sub care se manifestă sfîrșitul ori geneza unor epoci istorice sau culturi sînt mai greu de sesizat.

În secolul următor, mai ales în a doua lui jumătate, descoperirile care privesc populația autohtonă se înmulțesc considerabil, întilnindu-se pe întreg cuprinsul regiunii și depășind cifra de 60 ¹⁰⁷. Diferitele componente prezente pînă acum sînt asimilate, cultura geților individuali-

¹⁰³ În afara obiectelor grecești de la Frumușița (un *kylix* de proveniență attică, cf. M. Petrescu-Dîmbovița, în S.C.S., Iași, IV, fasc. 1—2, p. 497 și urm. și fig. 1) și Cernavodă (oglină de bronz; cf. D. Berciu, în Materiale, IV, 1957, p. 283—284 și fig. 9, 10), mai pot fi amintite descoperirile de la Barboși (cf. V. Pârvan, *La penetration hellénique et hellénistique dans la vallée du Danube*, în BCH, X, 1923, passim; Fl. Preda, *Răspîndirea produselor grecești în Dacia extracarpatică (sec. VI-I î.e.n.)*, în AUB, seria științe sociale, Istorie, XV, p. 15—34).

¹⁰⁴ Herodot, VI, 40; vezi și P. Alexandrescu, *Izvoarele grecești despre retragerea lui Darius din expediția scitică*, în SCIV, VII, 1956, 3—4, p. 330—335.

¹⁰⁵ cf. P. Alexandrescu, *op. cit.*, p. 337.

¹⁰⁶ Vezi în acest sens și P. Alexandrescu, în Histria, II, 1966, p. 277.

¹⁰⁷ În afara localităților trecute pe hartă în 1973 (M. Irimia, în Pontica, VI, p. 8) au apărut ulterior alte puncte; material inedit, aflat în Muzeul de arheologie Constanța.

zîndu-se tot mai mult în raport cu a scîiilor sau a tracilor sudici și constituind împreună cu cea a populației autohtone din celelalte zone extracarpatiche ale țării noastre un singur mare complex cultural.

OBSERVATIONS CONCERNING THE VIIth — THE Vth
CENTURIES B. C. ARCHEOLOGY IN DOBRUDJA

Summary

At the begining of the work the author reminded the discoveries belonging to the middle Dobrudja Hallstatt coresponding to Babadag cultural aspect III and to Basarabi culture. Such of discoveries were pointed out in ten places on the Danube line (Gîrlîța, Gura Canliei, Rasova, Cernavodă, Ghindărești — three different points — Hirșova, Tulcea, Murighiol) and in the others five points on the sea-shore or nearby the complex of the lakes on the sea-shore (Babadag, Enisala, Capul Dolojman, Histria, Constanța). Inside the region there weren't pointed out till now any discoveries. Under the reserve of some future apparitions I could suppose that the central space, probably more arid was a little inhabited.

Till now I can't affirm anything precise about the causes which had determined the end of the middle Hallstatt in Dobrudja

From the analysis of the discovered materials till now it has been ascertained that for the period of time between the end of Babadag and Basarabi cultures (the begining of the the VIth century B.C.) — the last decades of the VIth century B.C., the discoveries with respect to the autohtone population are extremely rare.

They are grouped only in the neighborhood of Histria or in its space of influence (in the tumular necropolis of the fortress at Istria village, Tariverde, Sinoe, Vadu, Corbu, Sarinasuf, Enisala).

But for the end of the VIth century and for the Vth century B.C. the archeological materials increase, appearing in three large spheres of discoveries.

The first sphere comprises the settlements and the necropoles near the sea-shore pointed above which continues those from the Vth century B.C. and which appears to be influenced later and potent by Histria. Here we meet indigene archeological materials and Greek too, sometimes the others which seemed to be by Northern-Pontical origin. Though there are missing some intermediate discoveries I daresay that the settlements on the sea-shore from the middle Hallstatt, continue in the VIth and the Vth centuries B. C. especially in the sphere of influence of Histria. It's possible that the riches and the economic power of the town to be enticed the autochtonous nearby.

Referring to the discoveries in this zone corresponding to the end of the VIth century and the Vth century B.C. the author presents three graves (numbers 8—10) investigated in 1971 at Corbu de Jos. The plane and inhumation graves (figures 3 and 4) were protected by great heap of the local stones.

An interesting aspect of the funeral ritual observed with the oportunity of the recent investigations is the arranging of some big stones near the feet or the bazin of the defunct.

The author considers from an ethnic point of view at Corbu de Jos appears a mixt autohtone and Greek population, such a situation is met at Histria-village, Tariverde, Vadu, Sinoe.

Another cathogory, of discoveries from the IInd half of the VIth century, the Vth century presented in the work and which can be integrated at the same sea-shore zone comprises the points of the arrows with the premonetary value.

The second zone, extremely poor comprises the discoveries on the bank of the Danube. Here are totally missing the archeological materials after the end

of Babadag and Basarabi cultures and which can be dated in fully the IIIrd century B.C.

It can be met only some discoveries which dated to the end of the VIth century B.C. and the Vth century B.C. in Piatra Frecăței, Mahmudia, Salcia, Cernavodă, Capidava, Hirșova.

In the actual stadiu of our investigation we can't answer to the question: what did happen with the settlements from this zone in the middle Hallstatt so numerous?

An answer can be eventually offered by the local material culture towards Birsești group pointed out in Piatra Frecăței but there are only few discoveries.

The third zone comprises the center and the South of Dobrudja. But for this there are missing the discoveries corresponding to the VIth century B.C.

There are pointed out the existence in the South of the region of some discoveries corresponding to the Vth century B.C. and the beginning of the IVth century B.C.

Out of the known discoveries from Petroșani and Adamclisi in 1974 appeared a pottery vessel at Zorile (Adamclisi). It's a bytronconic vessel, urn type, wheel made with a high neck wide to the superior part and inelar back (the figures 6 and 7/4).

On the maximum diameter it presents four flat grabs and the superior part of the body is ornated with two paralel lines in zigzag, incized in the sense of the turning of the vessel on the potter's wheel. The vessel from Zorile is dated to the end of the Vth century B.C., the beginning of the IVth century B.C.

Regarding the discoveries by a North-pontic character the author considers though in Dobrudja are met some of such materials which are dated to the second half of the VIth century B.C., only beginning with the Vth century B.C. are met specific Scitcal materials which can be put close connected with a penetrating of them in this region.

A certain influence in propagation of some cultural goods had had the Odride state during Teres and Sitalkes. The extention of the bounderies up to the Danube favoured the spreading in a large area of a new elements of civilization.

Dobrudja can be considered in the VIth — the Vth centuries B.C. a zone of interference, where the Greek autohtone civilisation meets Greek cultural elements South-Tracic and North-Pontic which it partly asimilated.

This complex situation is explained by the geographical position of the region. That is why the moment and the aspect on which they appeared, the end or the genesis of some historical epochs or cultures are hardly distinguished. In the next century especially in the second half the discoveries which belong to the autohtone population are considerably increased. The different components are asimilated, the Getical culture is more individualized in comparison with those of Scits or the South Traces and constitute together with that of the autohtone population from the other extracarpathian zones of our contry-a single great cultural complex.